

KONSTITŪCIJAS PĀRĀKUMA PRINCIPS

PRINCIPLE OF SUPREMACY OF CONSTITUTION

Jānis Pleps, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras docents

Summary

The principle of supremacy of constitution is a mandatory requirement of the existence of the written constitution in the relevant legal system. This principle allows to ensure the supreme legal force and enforcement of the constitution in the legal and social reality. In the Latvian legal system, the principle of supremacy of constitution is recognized as a general principle of law and consequence of the principle of rule of law. This concept was developed after proclamation of the Republic of Latvia and existed as an unwritten norm without special provision in the text of constitution.

The principle of supremacy of constitution recognizes the constitution as a legal act with supreme legal force and requires for all other legal acts to be compatible with the constitution. It is forbidden to apply legal norms which do not comply with the constitution. As a legal act with supreme legal force, the constitution cannot be amended with ordinary legislative acts. The principle of supremacy of constitution requires mechanisms of constitutional review in the legal system.

Atslēgvārdi: Satversme, Satversmes pārākums, vispārējie tiesību principi, tiesiska valsts

Keywords: Constitution, supremacy of Constitution, general principles of law, rule of law

Ievads

Demokrātiskas tiesiskas valsts pamats ir konstitūcija, kas nosaka attiecīgās tiesiskās sistēmas ietvaru un ierobežo valsts varu ar konstitūcijā izlemto. Pēc konstitūcijas spēkā stāšanās gan likumdevējam (arī tautai pašai), gan citiem valsts varas orgāniem ir pienākums ievērot un nodrošināt konstitūcijā noteikto.¹ Lai konstitūcija būtu iedarbīga un efektīva tiesiskajā un sociālajā realitātē, ir nepieciešams konstitūcijas pārākums, proti, tās normām un principiem ir jābūt ar augstāko juridisko spēku attiecīgajā tiesiskajā sistēmā.²

Arī Latvijas Republikas Satversmei³ (turpmāk – Satversme) Latvijas tiesiskajā sistēmā ir augstākais juridiskais spēks. Kā uzsvērusi Satversmes tiesas tiesnese Anīta

¹ Plašāk sk.: Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Trešais izdevums ar Daiņa Ivāna priekšvārdu. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2021, 22.–25. lpp.

² Plašāk sk.: turpat, 31.–33. lpp.

³ Latvijas Republikas Satversme. Pieņemta 15.02.1922. [01.01.2019. red.].

Rodiņa, “Satversmi raksturo konstitūcijas virsvadības princips, kas tiek uzskatīts par centrālo aksiomu konstitūciju teorijā. Tā ir pārējo likumu un citu tiesību aktu mērs. Visa Latvijas tiesiskuma un tiesību sistēma kopumā tiek veidota Satversmes ietvarā. Citiem vārdiem, no tā izriet secinājums, ka likums, kas neatbilst Satversmei, nevar būt likums”.⁴

Šā raksta mērķis ir raksturot Satversmes pārākuma principu kā vispārējo tiesību principu Latvijas tiesiskajā sistēmā. Šā mērķa sasniegšanai tiks vispārīgi raksturots konstitūcijas pārākuma princips salīdzinošo konstitucionālo tiesību kontekstā, aplūkojot tā nepieciešamību un vēsturisko attīstību, kā arī nosakot konstitūcijas pārākuma principa saturu. Tāpat tiks aplūkota izpratne par Satversmes pārākuma principu Latvijas tiesiskajā sistēmā, konkretizējot Satversmes pārākuma principa saturu atbilstoši Latvijas tiesiskajā sistēmā pastāvošām doktrīnas un judikatūras atziņām.

Šā raksta mērķis ir vispārīgi raksturot Satversmes (konstitūcijas) pārākuma principu, līdz ar to ārpus šā raksta tvēruma paliek jautājums par konstitūcijas mijiedarbību ar starptautiskajām tiesībām un Eiropas Savienības tiesībām, kā arī konstitūcijas normu iekšējo hierarhiju.

1. Konstitūcijas pārākums salīdzinošo konstitucionālo tiesību kontekstā

Konstitūcijas pārākuma princips ir obligāta konstitūcijas esības pazīme. Konstitūcija ir efektīva tikai tad, ja tā ir juridiski saistoša. Tās efektivitātes nodrošināšanai nepieciešams konstitūcijas pārākums, kas garantē, ka tiesiskajā un sociālajā realitātē tiek piemērotas tikai tādas tiesību normas, kas atbilst konstitūcijai. Konstitūcijai ir jābūt pāri visiem citiem tiesību aktiem, un konstitūcijai ir jābūt augstākajam tiesību aktam attiecīgajā tiesiskajā sistēmā. Visas citas tiesību normas tiesiskajā sistēmā ir atvasināmas no konstitūcijas, un tās nevar būt pretrunā ar konstitūciju.⁵ Konstitūcija pati par sevi ir valsts tiesiskā pamatiekārtā, kuru nevar atvasināt ne no vienas citas tiesību normas, un konstitūcija ir augstāka ranga tiesības nekā vienkāršs likums.⁶

Tiesiskajā un sociālajā realitātē konstitūcijai līdzās nevar pastāvēt cits līdzvērtīgs vai par to pārāks tiesiskais regulējums.⁷ Konstitūcija var attaisnot uz sevi liktās cerības tikai tad, ja tās normām ir garantēts un nodrošināts augstākais juridiskais spēks un pārākums.⁸ Konstitucionālo tiesību teorijā nav iespējams atzīt, ka konstitūcija nav attiecīgās tiesiskās sistēmas augstākā tiesību norma. Konstitūcija stāv pāri pārējām tiesībām, un nav iespējams regress tās spēkā esības un pārākuma jautājumos.⁹

⁴ Rodiņa A. Satversme. Jurista Vārds, 2022, Nr. 7 (1221), 4. lpp.

⁵ Sajó A., Uitz R. The Constitution of Freedom. An Introduction to Legal Constitutionalism. Oxford: Oxford University Press, 2017, p. 24.

⁶ Horns N. Ievads tiesību zinātnē un tiesību filosofijā. Likums un Tiesības, 1. sēj., 1999, Nr. 3, 71. lpp.

⁷ Sajó A., Uitz R. 2017, pp. 24–25.

⁸ Grimm D. Types of Constitutions. In: Rosenfeld M., Sajó A. (eds). The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law. Oxford: Oxford University Press, 2012, pp. 109–110.

⁹ Forlenders H. Iztulkotājs kā suverēns ar neierobežotu varu. Likums un Tiesības, 3. sēj., 2001, Nr. 10 (26), 300. lpp.

Konstitūcijas pārākuma princips nozīmē, ka attiecīgajā tiesiskajā sistēmā konstitūcija ir tiesību akts ar augstāko juridisko spēku. Visi citi tiesību akti atvasināmi no konstitūcijas, un tie nevar būt pretrunā ar konstitūciju. Konstitūcijas grozīšanai ir noteikta speciāla kārtība, un ar vienkāršu likumu nevar grozīt konstitūciju. Tāpat tiesiskajā sistēmā ir jāpastāv mehānismiem, kādā veidā nodrošināt konstitūcijas pārākumu, proti, tiesību piemērotājam ir pienākums pārbaudīt citu tiesību aktu atbilstību konstitūcijai un nepiemērot konstitūcijai neatbilstošus tiesību aktus.¹⁰

Konstitūcijas pārākuma princips sākotnēji attīstīts ASV konstitucionālajā sistēmā. Kā skaidrojumā par ASV Konstitūciju¹¹ rakstīja Aleksandrs Hamiltons (*Alexander Hamilton*, 1757–1804), konstitūcija ir pamatlikums, un neviens likumdošanas akts, kurš neatbilst konstitūcijai, nevar būt spēkā esošs. Tiesām ir pienākums pārbaudīt konstitucionalitāti un nepiemērot antikonstitucionālus likumdošanas aktus.¹² Savukārt praksē šo teoriju iedzīvināja ASV Augstākā tiesa lietā *Marbury v. Madison*.¹³

Šajā lietā ASV Augstākās tiesas priekšsēdētājs Džons Māršals (*John Marshall*, 1755–1835) identificēja pastāvošu dilemmu – vai nu ASV Konstitūcija ir augstākā juridiskā spēka tiesību akts un līdz ar to tai neatbilstošs likums nevar tikt piemērots, atzīstot tiesas tiesības lemt par to, vai arī konstitūcija ir tikai vienkāršs likums, kuru likumdevējs var grozīt ar citiem likumiem. Džons Māršals to atrisināja par labu konstitūcijas pārākuma principam, uzskatot to par rakstītas konstitūcijas pamatu.¹⁴ Viņš noraidīja iespēju, ka konstitūciju varētu grozīt ar vienkāršiem likumiem, uzsverot, ka konstitūcija ir augstākais nācīgas pamatlikums un jebkurš likumdošanas akts, kas tai ir pretrunā, ir spēkā neesošs. Līdz ar to tiesai ir pienākums nodrošināt konstitūcijas pārākumu, nepiemērojot tai pretrunā esošus likumdošanas aktus.¹⁵

Pēc ASV parauga rakstītas konstitūcijas ideja plaši tika pārņemta Eiropā, tai piešķirot augstāko juridisko spēku salīdzinājumā ar citiem likumiem. Arī Eiropā tika atzīts rakstītas konstitūcijas pārākums, nostiprinot ideju, ka konstitūciju nevar grozīt ar vienkāršiem likumiem un visiem likumiem un citiem tiesību aktiem valstī ir jāatbilst konstitūcijai.¹⁶ Kā galīgu un neapšaubāmu to pamatoja tiro tiesību skolas pamatlicējs profesors Hanss Kelzens (*Hans Kelsen*, 1881–1973), paredzot arī atsevišķas konstitucionālās tiesas izveidošanu konstitūcijas pārākuma praktiskai nodrošināšanai.¹⁷ Hansa Kelzena izveidotajā tiesību aktu hierarhijā konstitūcijai bija

¹⁰ Plašāk sk.: Sajó A., Uitz R. 2017, pp. 24–27; Краснов М. А. Введение в конституционное право с разъяснением сложных вопросов. Москва: Издательский Дом ВШЭ, 2018, с. 121–126.

¹¹ The United States Constitution, <https://constitutioncenter.org/the-constitution/full-text> [aplūkots 15.03.2023.].

¹² Federalist, 78 (Hamilton). In: Hamilton A., Madison J., Jay J. The Federalist Papers. Oxford: Oxford University Press, 2008, pp. 381–382.

¹³ William Marbury v. James Madison, Supreme Court, 5 U.S. 137, 1803, <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/5/137> [aplūkots 15.03.2023.].

¹⁴ Plašāk sk.: Sajó A., Uitz R. 2017, pp. 328–331.

¹⁵ William Marbury v. James Madison, Supreme Court, 5 U.S. 137, 1803, para. 131–146, <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/5/137> [aplūkots 15.03.2023.].

¹⁶ Plašāk sk.: Pleps J. Normatīvo tiesību aktu hierarhija: profesors Hanss Kelzens un mūsdienu tiesības, 9. sēj., 2007, Nr. 2 (90), 48. lpp.

¹⁷ Kelsen H. The Nature and Development of Constitutional Adjudication. In: Vinx L. The Guardian of the Constitution: Hans Kelsen and Carl Schmitt on the Limits of Constitutional Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, pp. 27–35. Sk. arī: Ernits M. Constitution as a System. Tartu: University of Tartu Press, 2019, pp. 21–24.

augstākais juridiskais spēks, prasot visu citu tiesību aktu pieņemšanu atbilstoši konstitūcijas prasībām un izslēdzot iespēju piemērot tādus tiesību aktus, kas neatbilstu konstitūcijai.¹⁸ Vienlaikus Hanss Kelzens pilnīgi pamatoti atzina: kamēr tiesiskajā sistēmā nav paredzēta iespēja nepiemērot konstitūcijai neatbilstošus tiesību aktus, konstitūcijai trūkst tās pārākuma garantiju.¹⁹

Līdz ar to konstitūcijas pārākums ir rakstītas konstitūcijas esības izpausme un priekšnoteikums. Konstitūcijas pārākuma atzišanai nav nepieciešams, lai tas konstitūcijā būtu tiešā tekstā noteikts. Uz šo apstākli ir norādīts arī konstitucionālo tiesību teorijā, proti, konstitucionālā likuma pārākums pats par sevi izriet pat tajās konstitūcijās, kur šis princips tekstā nav izteikts ar pietiekamu noteiktību.²⁰ Vienlaikus kopš 20. gadsimta 70. gadiem iezīmējusies arvien pieaugoša tendence konstitūcijas tekstos ietvert norādes uz konstitūcijas pārākuma principu.²¹ Tas saistāms ar tiesībpolitisku nepieciešamību piešķirt konstitūcijai lielāku svaru un autoritāti sabiedrībā, kā arī transformēt pastāvošo tiesisko un sociālo realitāti atbilstoši konstitūcijā noteiktajam. Tas visbiežāk izteikts ir demokrātiskajās konstitūcijās, kuras pieņemtas pēc autoritāra vai totalitāra režīma sabrukuma. Piemēram, Dienvidāfrikas Konstitūcijas 2. pants paredz, ka konstitūcija ir republikas augstākais likums un konstitūcijā noteiktie pienākumi ir obligāti izpildāmi, kā arī jebkurš konstitūcijai neatbilstošs tiesību akts ir spēkā neesošs.²²

Pastāv vairāki veidi, kā konstitūcijas tekstā var tikt noteikts konstitūcijas pārākums.²³ Pirmkārt, konstitūcijā var tikt ietverta norma, kas tieši nosaka konstitūcijas pārākumu. Piemēram, Polijas Konstitūcijas 8. pants paredz, ka konstitūcija ir republikas augstākais likums.²⁴ Savukārt Ukrainas Konstitūcijas 8. pants noteic, ka konstitūcija ir augstākais likums, visi citi tiesību akti var tikt pieņemti tikai saskaņā ar konstitūciju, un tiem ir jāatbilst konstitūcijai.²⁵

Otrkārt, konstitūcijā var tikt noteikts, ka citiem tiesību aktiem ir jāatbilst konstitūcijai. Piemēram, Igaunijas Konstitūcijas 3. pants paredz, ka valsts vara īstenojama atbilstoši konstitūcijai un visiem likumiem ir jābūt atbilstošiem konstitūcijai.²⁶ Savukārt Lietuvas konstitūcijas 7. pants noteic, ka jebkurš likums vai cits tiesību akts, kurš ir pretrunā ar konstitūciju, ir spēkā neesošs.²⁷

---

¹⁸ Kelsen H. Introduction to the Problems of Legal Theory. A Translation of the First Edition of the *Reine Rechtslehre* or Pure Theory of Law. Oxford: Clarendon Press, 2002, pp. 63–65. Sk. arī: Kelsen H. General Theory of Law & State. New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2006, pp. 124–125, 258.

¹⁹ Kelsen H. 2015, p. 69. Sk. arī: Kelsen H. 2006, pp. 267–269.

²⁰ Дябло В. К. Судебная охрана конституций в буржуазных государствах и в СССР. Москва: Наркомат Юстиции РСФСР, 1928, с. 7.

²¹ Eglītis V. Ievads konstitūcijas teorijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 60. lpp.

²² The Constitution of the Republic of South Africa, 1996, <https://www.justice.gov.za/legislation/constitution/saconstitution-web-eng.pdf> [aplūkots 15.03.2023.].

²³ Eglītis V. 2006, 60. lpp.

²⁴ The Constitution of the Republic of Poland of 2nd April, 1997, <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm> [aplūkots 15.03.2023.].

²⁵ Constitution of Ukraine, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/en/254%D0%BA-%96-%D0%B2%D1%80#-Text> [aplūkots 15.03.2023.].

²⁶ The Constitution of the Republic of Estonia, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013003/consolide> [aplūkots 15.03.2023.].

²⁷ Constitution of the Republic of Lithuania, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.21892> [aplūkots 15.03.2023.].

Treškārt, konstitūcijas pārākums var tikt noteikts netieši, paredzot, ka tiesiskajā sistēmā pastāv iespēja pārbaudīt likumu un citu tiesību aktu atbilstību konstitūcijai. Piemēram, Satversmes 85. pants paredz, ka Satversmes tiesa pārbauda likumu atbilstību Satversmei.²⁸

Baltijas valstu konstitucionālajās tiesībās konstitūcijas pārākums netiek apšaubīts.²⁹ Salīdzinoši plaši konstitūcijas pārākuma princips attīstīts Lietuvas konstitucionālajā doktrīnā.³⁰ Konstitūcijas pārākuma princips Lietuvas tiesiskajā sistēmā tiek atvasināts no tiesiskas valsts principa.³¹ Konstitūcija ir nacionālais tiesību akts ar augstāko juridisko spēku tiesiskajā sistēmā un superlikums, kas ir tiesiskās sistēmas centrs, ap kuru tiek veidots viss pārējais normatīvais regulējums. Konstitūcijas pārākums nozīmē, ka konstitūcijas normām un principiem ir augstākais juridiskais spēks un neviens tiesību akts nevar būt pretrunā ar konstitūciju. Konstitūcijas pārākums un augstākais juridiskais spēks ir saistošs ikvienam visās tiesiskajā sistēmā pastāvošajās tiesiskajās attiecībās.³² Lietuvas konstitucionālo tiesību zinātnē konstitūcijas pārākums atzīts par koordinējošu principu, kurš organizē un strukturē konstitūcijas normas un principus vienotā sistēmā. Konstitūcijas pārākums ir demokrātiskas tiesiskas valsts prasība, kas padara konstitūciju par pamatlikumu un ievieto to tiesību aktu hierarhijas virsotnē. Konstitūcijas pārākums prasa nodrošināt visu spēkā esošo tiesību aktu atbilstību konstitūcijai, kā arī uzliek pienākumu likumdevējam pašam nodrošināt šo atbilstību. Konstitūcijas pārākumu nodrošina konstitūcijas grozīšanai noteiktā kvalificētā grozīšanas kārtība, kas konstitūcijas normām piešķir lielāku stabilitāti. Konstitūcijas pārākums līdzās tam, ka neviens cits tiesību akts nevar būt pretrunā ar konstitūciju, arī uzliek pienākumu ikvienam ievērot konstitūciju un aizsargāt tajā noteikto.³³

2. Satversmes pārākums Latvijas tiesiskajā sistēmā

2.1. Starpkaru periods

Latvijas Satversmes sapulces pieņemtajā Satversmes tekstā³⁴ netika normatīvi noteikts Satversmes pārākums vai tās normu augstākais juridiskais spēks. Tas atbilda Satversmes komisijas mērķim pēc iespējas izvairīties no abstraktu definīciju un plašāku frāžainu formulu ietveršanas Satversmes tekstā. Satversmes lietišķajam un lakoniskajam stilam neatbilstu vispārēju konstitucionālo tiesību teorijas atziņu

²⁸ Grozījums Latvijas Republikas Satversmē. Pieņemts 05.06.1996.

²⁹ Piemēram, sk.: Ernits M. 2019, pp. 21–23.

³⁰ Pārskatu par Lietuvas konstitucionālās tiesas doktrīnu sk.: Oficioji konstitucinė doktrina, <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/oficioji-konstitucine-doktrina/704> [aplūkots 15.03.2023.].

³¹ Žalimas D. Lietuvos Respublikos Konstitucija – jurisprudencinė Konstitucija. Grām.: Lietuvos konstitucionalizmas. Ištakos, raida ir dabartis. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018, p. 288.

³² Jarašiūnas E. Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas. Vilnius: Teisinės Informacijos Centras, 2003, pp. 21–24.

³³ Kūris E. Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai. Jurisprudencija, 2002, t. 26 (18), pp. 37–38.

³⁴ Latvijas Republikas Satversme. Pieņemta 15.02.1922. [07.11.1922. red.].

pārrakstīšana Satversmes tekstā.³⁵ Šajā ziņā Latvija piederēja pie tām tiesiskajām sistēmām, kas pašsaprotamas lietas neuzskatīja par nepieciešamu ietvert konstitūcijas tekstā un regulēt, jo pareizo tiesību izpratni noteica doktrīnas, konstitucionālo tiesību teorijas ietekme.³⁶

Tālaika Latvijas konstitucionālo tiesību zinātnē kā pašsaprotama tika akceptēta doma, ka konstitūcijas pieņemšana ir satversmes varas, nevis likumdošanas varas izpausme.³⁷ Tāpat tika nošķirta Satversmē paredzētā Satversmes grozīšanas kārtība (Satversmes likumdošana) no vienkāršās likumdošanas.³⁸ Tā kā Satversme paredz atšķirīgu (kvalificētu) tās grozīšanas kārtību, Latvijas tiesiskajā sistēmā tika akceptēts dalījums pamatlikumos un vienkāršos likumos ne vien saturiski (pēc regulējuma priekšmeta), bet arī formāli.³⁹ Kā atzinis docents Augusts Lēbers, konstitūcijas noteicošā pazīme, kas tos atšķir no vienkāršiem likumiem, ir tās paaugstināts formālais juridiskais spēks. Tiklīdz konstitūcijas pieņemšanai, grozīšanai vai atcelšanai tiek prasītas atsevišķas aprūtināšanas (kvalificētas) procedūras, tad konstitūcijas nošķiršanai no vienkāršiem likumiem ir praktiska juridiska nozīme.⁴⁰

Pamata jeb satversmes likumi (konstitūcija), ja to pieņemšanai, grozīšanai vai atcelšanai paredzēta kvalificēta kārtība, attiecībā pret vienkāršiem likumiem ir ar augstāku juridisko spēku.⁴¹ Tas savukārt nozīmē, ka vienkāršo likumu saturs jāpieskaņo Satversmei, proti, vienkāršais likums nevar būt pretrunā Satversmes normām vai vispārējiem tiesību principiem.⁴² Tādā veidā atzīts konstitūcijas pārākuma princips Latvijas tiesiskajā sistēmā, proti, ka Satversmei ir augstāks juridiskais spēks nekā vienkāršiem likumiem un vienkāršiem likumiem jāatbilst Satversmei.⁴³

Konstitucionālo tiesību teorijā labi apzinājās, ka dažkārt konstitūcijā var tikt ietvertas normas, kuras saturiski nenosaka valsts iekārtas organizācijas pamatus, bet kuras likumdevējs apzināti vēlēties ietvert pamata jeb satversmes likumā, lai ierobežotu iespējas tās grozīt vai atcelt ar vienkāršiem likumiem. Ja kādu normu likumdevējs ietvēris konstitūcijā, tā grozāma vai atceļama konstitūcijas grozīšanai noteiktā (kvalificētā) kārtībā, nevis ar vienkāršo likumu.⁴⁴

Vienlaikus tika atzīts, ka reāla (praktiska) nozīme likumu gradācijai, piešķirot konstitūcijai augstāku juridisko spēku, ir tikai tajās valstīs, kur tiesām ir piešķirtas tiesības pārbaudīt likumu konstitucionalitāti, proti, vienkāršo likumu saskaņā ar

³⁵ IV sesijas 1. sēde 1921. gada 20. septembrī. Grām.: Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas. 14. burtnīca. Rīga: Satversmes sapulces izdevums, 1921, 1309. lpp.

³⁶ Eglītis V. 2006, 60. lpp.

³⁷ Dišlers K. Konstitūcija un satversmes vara. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1921, Nr. 1/3, 7.–10. lpp.

³⁸ Dišlers K. Latvijas Republikas Satversmes grozīšanas kārtība. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1929, Nr. 7/8, 227.–228. lpp.

³⁹ Akmentiņš R. Ievads tiesību zinātnē. Lekcijas. Rīga: Latvijas Universitāte, 1929, 75.–76. lpp.

⁴⁰ Lēbers A. Lekcijas par ievadu tiesību zinātnē. II daļa. Rīga: LU Studentu padomes grāmatnīca, 1922, 12. lpp.

⁴¹ Ducmanis K. Leo Petražicka Tiesību un valsts teorija sakarā ar mācību par morāli (uz emocionālās psiholoģijas pamatiem). Rīga: Augusta Golta apgādībā, 1931, 213., 227. lpp. Sk. arī: Likums, tiesībās. Grām.: Latviešu konversācijas vārdnīca. 92. burtnīca. Rīga: A. Gulbis, 1927, 23489.–23490. sl.

⁴² Likumdevēja vara. Grām.: Latviešu konversācijas vārdnīca. 92. burtnīca. Rīga: A. Gulbis, 1927, 23476. sl.

⁴³ Sk. arī: Sinaiskis V. Lietderība un noteikumi likumu tulkošanā (Sakarā ar dep. Goldmaņa neaizskaramību). Jurists, 1928, Nr. 3, 70.–72. sl.

⁴⁴ Ducmanis K. 1931, 212.–213. lpp.

konstitūciju (satversmību).⁴⁵ Latvijas tiesību zinātnē tika atzīts, ka likumu satversmības pārbaudīšanas institūts var izveidoties vai nu uz konstitūcijas normas, vai prakses pamata. Kā piemērs šāda institūta ieviešanai tiesiskajā sistēmā kalpoja Igaunijas piemērs, kur Igaunijas Valsts tiesa kādā lietā bija atzinusi, ka katrai tiesai ir pienākums pārbaudīt likuma atbilstību konstitūcijai un, ja tiek konstatēta likuma neatbilstība konstitūcijai, tad lietu izspriest, šo likumu atstājot bez ievēribas (it kā tas neeksistētu).⁴⁶ Te jāuzsver, ka arī Latvijā pastāvēja Latvijas Senāta formulēts tiesu pienākums pārbaudīt piemērojamo tiesību aktu atbilstību Satversmei un Latvijas Senāts pats vairākās lietās šādu pārbaudi veica.⁴⁷

Līdz ar to Latvijas konstitucionālo tiesību teorijā starpkaru periodā tika atzīts Satversmes pārākuma princips, kā arī konstatēti visi nepieciešamie šā principa elementi. Proti, ka Satversmei ir augstāks juridiskais spēks, tajā ietvertās normas ir iespējams grozīt tikai Satversmes grozīšanai noteiktajā (kvalificētā) kārtībā, kā arī vienkāršajiem likumiem ir jāatbilst Satversmei. Papildus tam bija apzināts, ka Satversmes pārākuma princips prasa tiesu pienākumu pārbaudīt citu tiesību aktu atbilstību Satversmei un to nepiemērošanu lietā, ja tiktu konstatēta neatbilstība.

2.2. Pēc Satversmes darbības atjaunošanas

Pēc Satversmes darbības atjaunošanas Satversmes pārākuma principa pastāvēšana Latvijas tiesiskajā sistēmā neradīja nekādas šaubas. Satversmes, jo īpaši tajā ietvertā Latvijas valsts konstitucionāli tiesiskā pamata (Satversmes 1., 2., 3. un 6. panta), augstākais juridiskais spēks tika fiksēts 1990. gada 4. maija deklarācijā “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”, paredzot pagaidām piemērojamo padomju normatīvo tiesību aktu konstitucionalitātes pārbaudi (deklarācijas 6. punkts).⁴⁸ Tika atzīts, ka Satversmei kā konstitūcijai ir augstākais juridiskais spēks Latvijas tiesiskajā sistēmā, citiem tiesību aktiem ir jāatbilst Satversmei un Satversmē ietvertu regulējumu nevar grozīt ar vienkāršiem likumiem.⁴⁹ Kā kādā lietā atzina Augstākās tiesas Senāts, lemjot par Satversmes normas tiešu piemērošanu, “Satversmei kā augstāka līmeņa normatīvam aktam ir lielāks likuma spēks”.⁵⁰

Satversmes pārākuma princips ticis atvasināts no Satversmes 85. panta, kurā pēc Satversmes grozījumiem⁵¹ paredzēta Satversmes tiesa, kas tiesīga pārbaudīt likumu atbilstību Satversmei.⁵² Vienlaikus vērā ņemams, ka Satversmes pārākuma princips Latvijas tiesiskajā sistēmā pastāvējis ilgi pirms Satversmes 85. panta grozīšanas. Līdz ar to šā principa atvasināšana no vēlāka Satversmes grozījuma varētu radīt

⁴⁵ Dišlers K. Ievads administratīvo tiesību zinātnē. Administratīvo tiesību kursa vispārīgā daļa. Rīga: Latvijas Universitāte, 1938, 83. lpp. Sk. arī: Likumdevēja vara 1927, 23476. sl.

⁴⁶ Likums, tiesībās 1927, 23490. sl. Plašāk sk.: Luts-Sootak M., Leppik, M. Die Verfassungsgerichtsbarkeit nach Estlands Grundgesetz von 1920 und in der höchstrichterlichen Rechtsprechung. Journal of the University of Latvia. Law, 2014, No. 7, pp. 21–31.

⁴⁷ Plašāk sk.: Viksna E. Normatīvo tiesību aktu satversmības kontrole Latvijā (1918–1934). Jurista Vārds, 2014, Nr. 31 (833), 20.–24. lpp.

⁴⁸ Deklarācija “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”. Pieņemta 04.05.1990. [21.08.1991. red.].

⁴⁹ Mikainis Z. Konstitūcija. Grām.: Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: Nordik, 1999, 112.–113. lpp.

⁵⁰ Augstākās tiesas Senāta 23.02.2000. lēmums lietā Nr. SKC-100. Sk.: Iljanova D. Mūsdienīgs tiesību normas iztulkojums Senāta lēmumā. Likums un Tiesības, 2. sēj., Nr. 6 (10), 187. lpp.

⁵¹ Grozījums Latvijas Republikas Satversmē. Pieņemts 05.06.1996.

⁵² Jelāgins J. Normatīvie akti un to hierarhija. Jurista Vārds, 1998, Nr. 3 (71). Sk. arī: Eglītis V. 2006, 60. lpp.

maldīgu iespaidu par tā esību pirms Satversmes 85. panta grozījuma. Jāņem vērā, ka konstitūcijas pārākuma princips ir obligāts tiesiskas valsts principa elements, un kā nerakstīta tiesību norma (demokrātiskas tiesiskas valsts vispārējs tiesību princips) tā visu laiku pastāv Latvijas tiesiskajā sistēmā kopš tās izveidošanās.⁵³

Ja nepieciešams normatīvs pieturas punkts pašā Satversmes tekstā Satversmes pārākuma principa atvasināšanai, tad par tādu drīzāk būtu bijis uzskatāms Latvijas Satversmes sapulces formulētais Satversmes ievads (ievadteikums), kura saturs pārcelts izvērstajā Satversmes ievadā.⁵⁴ Tā kā “Latvijas tauta savā brīvi vēlēta Satversmes sapulcē ir nolēmusi sev šādu valsts Satversmi”, ir tikai loģiski, ka tādā veidā Latvijas tauta ir pašierobežojusies⁵⁵ un pakļāvusi turpmāko valsts darbību, tostarp arī vienkārtšo likumu pieņemšanu, Satversmes prasībām.⁵⁶

Pēc neatkarības atjaunošanas sākotnēji ticis izmantots jēdziens “Satversmes (konstitūcijas) virsvadība”⁵⁷ kā Satversmes (konstitūcijas) pārākuma apzīmējums, taču šobrīd terminoloģiski tiek izmantots tikai Satversmes (konstitūcijas) pārākuma jēdziens.⁵⁸ Satversmes (konstitūcijas) virsvadība uzskatāma par sinonīmu Satversmes (konstitūcijas) pārākumam.

Satversmes pārākums nozīmē, ka Satversme Latvijas tiesiskajā sistēmā ir tiesību akts ar augstāko juridisko spēku un visiem pārējiem tiesību aktiem ir jāatbilst Satversmei. Gan likumdevējam, gan tiesību piemērotājiem ir jārespektē Satversmes pārākums (virsvadība) un tā praktiski jānodrošina.⁵⁹ Satversmes pārākuma nepieciešamību nosaka tiesiskajā sistēmā pastāvošs likumdevēja un tiesību piemērotāja pienākums nodrošināt konstitucionālo vērtību, jo īpaši cilvēka pamattiesību, aizsardzību un īstenošanu tiesiskajā un sociālajā realitātē.⁶⁰

Satversmes pārākuma principa īstenošana nodrošina Satversmes kā konstitūcijas juridisko funkciju Latvijas tiesiskajā sistēmā. Satversme ir Latvijas tiesiskās sistēmas pamats un galvenais avots, kas regulē svarīgākās un fundamentālākās tiesiskās attiecības un kam ir augstākā vieta normatīvo tiesību aktu hierarhijā un augstāks juridiskais spēks pār citiem tiesību aktiem.⁶¹

Tiesiskajā sistēmā pastāv tiesību piemērotāja pienākums pārbaudīt kā likuma un citu tiesību aktu atbilstību Satversmei, tā arī regulējuma neesības konstitucionalitāti. Ja regulējuma neesība ir antikonstitucionāla, tiesību piemērotājam ir tieši jāpiemēro Satversme un jānodrošina tās iedarbība. Tiesību piemērotājs nevar aizbildināties ar zemāka juridiskā spēka tiesību akta neesību lietas izlemšanai.⁶² Satversmes pārā-

⁵³ Grigore-Bāra E. u. c. Satversmes 1. pants. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 190. lpp.

⁵⁴ Grozījums Latvijas Republikas Satversmē. Pieņemts 19.06.2014.

⁵⁵ Satversmes tiesas 12.02.2014. spriedums lietā Nr. 2013-05-01, 14.2. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2014, Nr. 33.

⁵⁶ Pleps J. 2007, Nr. 3 (91), 92., 95. lpp.

⁵⁷ Piemēram: Jelāgins J. 1998; Pleps J. Satversmes 77. panta piemērošanas teorētiskie pamati. Jurista Vārds, 13.07.2004., Nr. 26 (331), 11.–12. lpp.

⁵⁸ Grigore-Bāra E. u. c. 2014, 196.–198. lpp.

⁵⁹ Jelāgins J. 1998.

⁶⁰ Grigore-Bāra E. u. c. 2014, 197. lpp.

⁶¹ Eglītis V. 2006, 84. lpp.

⁶² Harbaceviča S., Mita D. 1. panta piektā daļa. Grām.: Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 54.–55. lpp. Sk. arī: Iljanova D. Tiesību normu un principu kolīzija. Likums un Tiesības, 2. sēj., Nr. 8 (12), 252. lpp.

kuma princips liedz Satversmi padarīt par deklaratīvu dokumentu. Kā secinājusi Augstākā tiesa (Senāts), “Latvijā kā tiesiskā un demokrātiskā valstī Satversme ir viens no tiesību avotiem, kas satur vispārējo tiesību normas. Līdz ar to Satversme nav tikai deklaratīva rakstura dokuments, tā rada dažādiem subjektiem konkrētas tiesības un pienākumus. [...] Lai nodrošinātu Satversmes normu efektīvu īstenošanu un nepieļautu, ka Satversme kļūst tikai par deklaratīva rakstura dokumentu, tiesību piemērotājam (arī tiesām) ir pienākums novērst likuma nepilnību, ja vien to iespējams izdarīt ar juridiskām metodēm un no tām izrietošiem juridiskiem argumentiem”.⁶³

Satversmes pārākums ir obligāta konstitūcijas īstenošanas pazīme, kas piešķir Satversmei augstāko juridisko spēku un pakārto tai citus tiesību aktus. Satversmes pārākumu pamato konstitūcijas kā tiesību akta, kurš pieņemts, īstenojot satversmes varu, būtība, jo Satversme sadala likumdošanas tiesības un nosaka vienkāršo likumu un citu tiesību aktu pieņemšanas kārtību.⁶⁴ Likumdošanas tiesības var tikt īstenotas tikai saskaņā ar Satversmi, nevis pretēji tai.⁶⁵

Satversmes pārākuma principa īstenošanas kontroli Latvijas tiesiskajā sistēmā nodrošina Satversmes tiesa.⁶⁶ Izvērtējot likumu un citu tiesību aktu atbilstību Satversmei, Satversmes tiesa īsteno Satversmes pārākuma (konstitūcijas virsvadības) principu un nodrošina konstitucionālo taisnīgumu.⁶⁷ Tāpat Satversmes tiesai ir pienākums nodrošināt Satversmes pārākumu un Satversmes kā valsts augstākā likuma pilnīgu tiesisko aizsardzību, nacionālajai tiesību sistēmai mijiedarbojoties ar starptautisko tiesību sistēmu un Eiropas Savienības tiesību sistēmu.⁶⁸

Kopsavilkums

1. Konstitūcijas pārākuma princips ir demokrātiskas tiesiskas valsts vispārējais tiesību princips, kas nepieciešams konstitūcijas efektivitātes un piemērošanas nodrošināšanai. Konstitūcijas pārākuma princips nodrošina, ka konstitūcija ir attiecīgās tiesiskās sistēmas augstākās tiesības (pamatlikums).
2. Konstitūcijas pārākuma princips nozīmē, ka konstitūcija ir tiesību akts ar augstāko juridisko spēku attiecīgajā tiesiskajā sistēmā. Visiem citiem tiesību aktiem ir jāatbilst konstitūcijai, un tiesiskajā sistēmā nevar tikt piemērotas tiesību normas, kas nav atbilstošas konstitūcijai. Tiesību piemērotājam ir pienākums pārbaudīt tiesību normas atbilstību konstitūcijai un, konstatējot pretrunu, nepiemērot to.

⁶³ Augstākās tiesas (Senāta) Administratīvo lietu departamenta 2021. gada spriedums lietā Nr. SKA-[B1]/2021, 20. punkts.

⁶⁴ Pleps J. 2004, 11.–12. lpp.

⁶⁵ Grigore-Bāra E. u. c. 2014, 197. lpp.

⁶⁶ Balodis R., Levits E. Satversmes ievada interpretēšanas (komentēšanas) pamatjautājumi. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 39.–40. lpp.

⁶⁷ Satversmes tiesas 18.01.2010. spriedums lietā Nr. 2009-11-01, 5. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010, Nr. 10.

⁶⁸ Satversmes tiesas 07.04.2009. spriedums lietā Nr. 2008-35-01, 11.1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2009, Nr. 56. Plašāk sk.: Ziemele I. Eiropas Savienības tiesību konstitucionalitātes kontrole Latvijā. Jurista Vārds, 2020, Nr. 27 (1137), 12.–19. lpp.

3. Latvijas tiesiskajā sistēmā Satversmes pārākuma princips ir spēkā esošs un piemērojams kopš 1918. gada 18. novembra, kad, proklamējot Latvijas Republiku, radīta tās tiesiskā sistēma. Satversmes pārākuma princips ir tiesiskas valsts principa elements, kas nodrošina Satversmes kā satversmes varas izteiksmes akta augstāko juridisko spēku Latvijas tiesiskajā sistēmā.
4. Satversmes pārākuma princips paredz, ka tiesiskajā un sociālajā realitātē Satversmes normas nevar tikt apietas, piemērojot Satversmei neatbilstošas zemāka juridiskā spēka tiesību normas. Tiesību piemērotājam ir jānodrošina, ka tiesiskajā sistēmā var tikt piemērotas tikai tādas tiesību normas, kas atbilst Satversmei. Likumdevējam ir pienākums ievērot Satversmes pārākumu, nepieņemot Satversmei neatbilstošus likumus, kā arī gadījumos, kad Satversme prasa kādu tiesisko attiecību regulējumu, pieņemot tam nepieciešamos likumus. Tāpat Satversmē noteiktais ir grozāms tikai Satversmē noteiktajā kārtībā, nevis ar vienkāršiem likumiem.